

ГРОБЪТ

Няколко дена след смъртта му разбра, че късчето земя, в което легна той, ще ѝ създаде допълнителни грижи. Преди всичко трябваше да потърси каменоделец за плочата. Но възникнаха още въпроси. Най-важният се свеждаше до цената. Предлагаха ѝ няколко вида граните и мрамори. Реши да помисли. Туй я накара да се разходи по алеите. Трудно би било да се каже, че предприетата разходка я потисна, по-скоро предизвика учудването ѝ. Изненада я редът, вещината, с която всяко нещо кротко и красиво бе поставено на мястото си. Съществуваше ли по-пъстър свят от гробищата? Не, разбира се. Всички видове цветя! И сигурно всички видове пойни птици. Какви ли не бръшляни. Тишина! А градът в низината боботеше, скърцаше, забулен в далечната мъглица с цвят на ръжда... Преди да си отиде, отново мина край гроба на мъжа си – купчина пръст, обсипана с цветя. Слезе на пътя, изчака автобуса, седна. Двама дангалаци отстрани я гледаха продължително, подхвърлиха ѝ някакви думички, но тя не отгатна добре смисъла им.

На последната спирка ѝ провървя, хвана такси, успокои се, пристигна на време. Както обикновено, помъчи се да долови настроението му по светлинките в очите. Във вечната сянка на отегчението този път проблясваше нервната жилчица на радостта; може би добра новина, може би се осъществяваше нещо важно за него, което не я засягаше и нямаше защо да се интересува. Тя искаше много от този иначе отсъстващ, но влюбен мъж и почти винаги успяваше да го получи, изпълнена с обидното усещане, че любовта ѝ протича на пристанище или гара. Често се питаше откъде иде безпокойството, но не можеше да си отговори; предполагаше, че се дължи на неговото непрекъснато отдалечаване. Към това отдалечаване той се стремеше, той не искаше да обича докрай, дори не допускаше, че може да се обвърже по такъв стереотипен начин. Тя само се докосваше до него, копнееше да го задържи завинаги. В същото време край нея бушуваше истински наплив от мъже. Всеки от тях крещеше, че е готов да се превърне в роб, да лази по петите ѝ. Но това за нея нямаше значение, нищо нямаше значение повече за живота ѝ. Стигаше ѝ неговото присъствие. През четирите часа, докато му гостуваше, тя не пропусна да помисли и за личните си проблеми, а когато беше на легло, дори светотатски я споходи и грижата за подреждането на гроба. Не можеше да го остави неугледен сред благополучието наоколо. Но на каква цена? Паметниците струваха по петстотин, седемстотин, деветстотин и хиляда и триста. Бяха от не знам какво си и с не знам какво си. Гробът, погълнал близкия човек, като нищо можеше да погълне и средствата ѝ. Разбира се, без заем нямаше да мине. На първо време – взаимоспомагателната каса. Колко дълго ще изплаща след това! Останалите проблеми? Те са купища... Старите искаха да се прибира на време, те не чуваха стъпките ѝ, но проверяваха стаята ѝ. Обикновено заварваше сина си пред телевизора, сядаше до него, двамата гледаха и разговаряха. Много често се е питала подозира ли я той? Разбира се, не. Тези неща тя винаги е правила внимателно, открай време, още докато бащата беше между живите. Поддържаше дома чист, изряден и в тежките моменти на болестта му, дори през няколко дни в болницата, когато бдеше над смъртния му одър. Да, тя бе останала до него, той издъхна в ръцете ѝ. Беше си отишъл най-близкият ѝ човек, за него тя би се пожертвувала, без да се замисли, отиде си партньорът ѝ, камилата, с която прекосяваше пустинята... Изведнъж се почувствува сама, потънала в грижи, безутешно сама. Но свободна. Вече нямаше от кого да се крие, стана много независима и сякаш внезапно умъдряла. Неочаквано хоризонтът се премести. Например: достатъчно беше да си вземе отпуска и можеше да замине, където ѝ видят очите. Опитва. Оказа се не само лесно, но и привлекателно. Заминаха и тя вече

знаеше, че човек може да обитава един свят, който няма нищо общо с дома и с работата, че домът и службата са нещо необходимо, но ако можеш без тях, е някак си по-хубаво, по-достойно за духа. Разбира се, хоризонтът се беше преместил, без да изчезне съвсем – ученикът в къщи искаше своето, – но главното се беше случило: тежката брачна верига не съществуваше. Този, който я водеше отвъд хоризонта, се отличаваше доста от този, който лежеше под земята. Този, който лежеше под земята, приживе осигуряваше мекотата и спокойствието на дома. Той например нито веднъж не закъсня след работа, никога не повиши тон. Занимаваше се с невероятни къщни дела: доизмайсторяваше жилището, отстраняваше повредите на домакинските уреди, преграждаше, облицоваше, конструираше и полираше библиотечни кътове, четеше леки популярни романчета или пък дневниците на пътешествениците, интересуваше го природата, покоряването ѝ, въпросите на нейното запазване. Най-добрият съпруг! За него ѝ завиждаха колежките. Тя си знаеше, че е малко скучен – малко скучен е меко казано, – но го ценеше за много неща и най-вече за спокойствието, което ѝ осигуряваше. И го обичаше, не можеше да си представи живота без него. Както не можеше да си представи и живота си без втория. Какво разбираше под това понятие втори, вторият нямаше нищо общо с флирта, тя винаги задълбаваше, загребваше надълбоко, крачеше през света като вярна любовница, а може да се каже и като вярна съпруга. Всичките ѝ опити на времето да остане само при мъжа си се сгромолясаха, не можа да постигне това, желаше го искрено, но не можа. Нямаше как, нейната жизненост, нейното въображение се нуждаеха от втори човек...

Гробът се изграждаше, оформяше се с всеки изминат ден – най-напред камъкът, после вградената снимка, след това фенерът, бордюрът, плочките наоколо, желязната сгъваема масичка под брезата и наред с тези неща всичките насаждения. Изграждането на този своеобразен кът я погълна неусетно – така, както поглъща всеки строеж, тя искаше да го привърши и отметне тази грижа, но отделните подробности я увлякоха и заангажираха, събудиха амбицията ѝ да доведе делото до завършек – така, както човек не може да захвърли кръстословицата, ако решаването ѝ върви благополучно. Два или три пъти в продължение на година и половина заведе втория на гробищата. Той се изуми. Освен ревност почувствува и нещо като завист, но не само за гроба, а и за мястото. Витоша се издигаше високо на юг и се изсипваше спокойно надолу, после се възвишаваше отново, но този път плавно, за да създаде хубаво оформен, почти класически хълм за гробища. Този хълм живите и мъртвите бяха превърнали в тиха хармония от гранит, мрамор, кипариси, цветя и чудесни мъдри върби. Тя се навеждаше да полива цветята и тук, точно на това място, той се убеждаваше за сетен път колко овални са нейните форми, колко е твърда в своята мекота плътта ѝ. Вгълбена в делото си, тя привидно не му обръщаше внимание. Той я ревнуваше само тук, никъде другаде, тя не му даваше и повод за ревност. Но на това място, наведена над теменугите, той сякаш изчезваше за нея... Гробът най-после бе измайсторен, пренасаден. Изчезнаха дори съмненията за борчетата, и те се хванаха, бръшлянът вече пълзеше по паметника, а тревичката нагло провираше нежната си зеленинка по фугите на плочите. Боже мой, неочаквано се беше получило нещо, което най-често се нарича красота. Да, тя разбра това един ден, когато усети, че просто не ѝ се тръгва към града. Седеше на столчето и не мислеше за нищо, наистина не ѝ се слизаше към спирката. По пластичната заобленост на хълма блестеше предобедното слънце на ранното лято, тежката гъста зеленина ухаеше, напоена, спокойно разгъната, подредена, нагнездена с млади птичи човчици, с тънки гласчета на новоизлюпени. Не ставаше въпрос за природен кът, а за нещо, сътворено от човешка ръка, тя за първи път в живота си създаваше. Достатъчно бе да хвърли поглед наоколо, за да разбере съзаклятието. Всеки гроб участвуваше в заговора на мъртвите срещу суетата на живите да останат долу, сред отровната мараня

и шума, сред зловонието на страха и лъжата, в безразличието, в безчувствието, докато тук всичко е така свободно, чисто, първоначално, закриляно от тържествената загадъчност на прародителството. На това място тя се чувстваше вярна на себе си, приближена към мъртвия, а мъртвият от своя страна всеки изминал ден сякаш се приближаваше отново към нея. С течение на времето тя успя да се увери, че в негово лице е изгубила нещо голямо, важно, че без него ще се чувства много самотна, че отсега нататък ще потъва все повече в хлад и отегчение. Макар че в стаята на другия всичко беше както преди, гробът ѝ предлагаше нещо по-истинско. Там тя намираще убежище от живота, а защо ѝ беше нужно убежище, тя засега не можеше да разбере. В стаята всичко се развиваше добре, ала чисто женските ѝ сетива долавяха великата отдалеченост на живия, готовността му да се откъсне в даден момент. Такова нещо от мъртвите не може да се очаква. Мъртвите предлагат и още нещо, което никой от живите не може да ѝ предложи – да си поплаче искрено, да се наговори до насита или пък да си помълчи, без да дири каквато и да е многозначност в мълчанието... Времето течеше, тя все по-често се заседяваше на гроба. На това място сякаш узряваше, ставаше ѝ ясно, че въпросът не е само в мисленето, че по-важното е да те спохождат прозрения. А голямото прозрение на нейния живот се изрази в нещо много просто и ясно: че не стои тук само заради природата и спокойствието. Приживе той беше незабележим, нещо като въздуха, човек си го диша и толкоз. Чак сега се усещаше неговото отсъствие; мъртвият е бил зареден с послания за нея. Посланието се отличаваше с ярката си простота: ще ме откриваш допълнително. Разкрепостена и свободна, тя разбра тежкия парадокс, че повече от всякога копнее за човека, на когото да се облегне. Светът край нея изтъняваше, живите същества живееха като сенки, вторият също, това бяха хора, с които разговаряше и се любеше. Посети я и друго прозрение: най-страшното – че само гробът излъчва топлина. Синът растеше, тя го обичаше, хората я ухажваха, светът беше добре разположен към нея, но защо все повече мисли за мъртвия?... Тя забеляза, че гробът е красив не само през месеците на цъфтежа, неговата сурова красота я привличаше и през зимата; да зиме пред неговата студена оголеност ѝ се струваше, че усеща по-често излъчването на топлина. Тогава ѝ се плачеше още повече, тогава си мислеше, че в подножието на паметника не лежи “камилата, с която прекосяваха пустинята”, а оня, за когото живее всеки на света, но май че такъв се появява само веднъж в живота. А това може да се усети чак когато човек легне под земята, когато се е превърнал отново в мечта.